

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาศักยภาพพื้นที่จังหวัดมุกดาหารในการรองรับการเจริญเติบโตของศูนย์กลางภูมิภาคได้มีการนำทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

- 2.1 แนวความคิดและทฤษฎีแหล่งกลาง
- 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินและการวางแผนการใช้ที่ดิน
- 2.3 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
- 2.4 แนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนากภาค
- 2.5 วิธีการวิเคราะห์การเติบโตทางเศรษฐกิจของภาค
- 2.6 แนวความคิดนโยบายการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค
- 2.7 แนวความคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของเมือง
- 2.8 แนวความคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับพรมแดนหรือชายแดน

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีแหล่งกลาง (Central Place Theory)

โดยธรรมชาติของมนุษย์ จะมีบริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นที่พบปะสังสรรค์กัน เป็นตำแหน่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของมนุษย์ ตำแหน่งนั้นคือแหล่งกลาง หมายถึง บริเวณที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อพบปะกัน และบริเวณนั้นประกอบไปด้วยกลุ่มของสินค้าและบริการต่างๆ มารวมกันอยู่ในตำแหน่งที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายที่สุด และเป็นตำแหน่งที่ให้ผลกำไรแก่กิจการนั้นๆ ได้ดีที่สุด โดยสินค้าและบริการเหล่านั้นจะบริการให้แก่ประชาชนในตัวเมืองเอง และแก่ประชาชนบริเวณรอบนอก ซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลของเมือง (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527) ทฤษฎีแหล่งกลาง คือ หลักเกณฑ์ที่คิดขึ้นเพื่ออธิบายถึงลำดับความสำคัญของเมือง

ในการอธิบายทฤษฎีแหล่งกลาง คริสตัลเลอร์ได้วางหลักเกณฑ์พื้นฐานไว้ดังนี้

1. ลักษณะโครงสร้างทางภูมิประเทศจะต้องไม่เป็นอุปสรรค ฉะนั้นทฤษฎีนี้ต้องมีโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นชนิดเดียวกันคือ เป็นที่ราบที่ติดต่อกันเป็นผืนเดียวกันตลอด (Homogeneous plain)

2. การเดินทางของประชากรสามารถกระทำได้ทุกทิศทาง
3. ประชากรจะต้องมีการแจกจ่ายที่สม่ำเสมอ และมีอำนาจการซื้อเท่าเทียมกัน
4. การเดินทางไปซื้อสินค้าและบริการของประชาชน จะไปยังเมืองที่มีระยะทางใกล้ที่

สุด

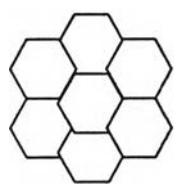
5. มีโครงข่ายของเส้นทางคมนาคมตัดผ่านเมืองต่างๆ โดยสะดวก
6. ขนาดของเมืองแบ่งตามลำดับคึกขงเมืองเป็น 4 ลำดับคึกขง คือ เมือง เมืองรอง หมู่บ้าน และ กลุ่มบ้าน

จากหลักเกณฑ์พื้นฐานดังกล่าว ยังผลให้การกระจายตัวของสินค้าและบริการ (Goods and Service) ออกไปยังเขตพื้นที่รอบนอก ซึ่งขึ้นอยู่กับระยะทาง หากระยะทางใกล้จำนวนสินค้าและการบริการจะมีมากและจะลดน้อยลงเมื่อระยะทางไกลออกไป ดังนั้น บริเวณเขตการค้าของแหล่งกลางแต่ละอันดับก็จะต่างกันไปด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะ คนเราจะใช้เวลา และเรี่ยวแรงประหยัดที่สุดเท่าที่จะทำได้ในการไปรับบริการจากศูนย์กลางหนึ่งๆ ดังนั้นจึงเลือกไปรับบริการจากแหล่งกลางที่ใกล้ที่สุด ความต้องการและระยะทางที่จะเดินทางไปรับบริการจึงแตกต่างกันไป และเป็นที่น่าอนว่าสินค้าปลีกย่อยจะมีขายทั่วไปหรือมีบริการทุกแห่ง แต่บริการบางอย่างที่อาศัยความชำนาญพิเศษจะอยู่เฉพาะแห่งเท่านั้น เช่น ด้านการแพทย์ การศึกษาชั้นสูง หรือ การดับเพลิง เป็นต้น

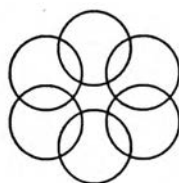
คริสตัลเลอร์ ระบุว่า การจัดขนาดความสำคัญของแหล่งกลางเป็นไปตามหลักการตลาด (Marketing Principle) คือ ระยะทางที่ลูกค้าจะไปรับบริการจากแหล่งกลางที่สั้นที่สุด เพราะเหตุว่าจำนวนแหล่งกลางในระดับหนึ่งมีมากด้วยกัน คริสตัลเลอร์เรียกระบบหลักการตลาดว่า $R = 3$ คือ ตัวแปรคงที่ ซึ่งหมายถึงเขตตลาดในอันดับแหล่งกลางหนึ่ง จะมีขนาดใหญ่เป็น 3 เท่าของตลาดในอันดับแหล่งกลางที่ต่ำกว่า ส่วนระยะทางระหว่างตลาดในอันดับนั้นจะเท่ากับ 3 คูณด้วยระยะห่างระหว่างแหล่งกลางของอันดับที่ต่ำกว่า ดังนั้น จำนวนแหล่งกลางในแต่ละอันดับที่สูงขึ้นไปจะเพิ่มเป็น 3 เท่า เรื่อยๆ

ในกรณีนี้ลำดับแหล่งบริการก็จะเกิดขึ้น แหล่งบริการของกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ จะทำหน้าที่บริการต่อแหล่งที่เล็กลงไปด้วย ประกอบกับบริการพิเศษสำหรับลำดับชั้นของตนโดยเฉพาะด้วยซึ่งแหล่งกลางขนาดต่ำกว่าตนไม่มี ผลก็คือเขตการค้าของแหล่งกลางชั้นต่ำจะซ้อนอยู่ภายในขอบเขตของแหล่งกลางชั้นสูงกว่า ด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดขึ้นของแหล่งกลางที่ลดหลั่นกันตามขนาดลงมาตั้งแต่ใหญ่ที่สุด มีจำนวนน้อยที่สุด อยู่ห่างกันมากที่สุด ลงมาจนถึงเล็กที่สุด มีจำนวนมากที่สุด

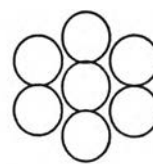
และอยู่ใกล้ชิดกันมากที่สุด เพื่อมิให้ขอบเขตของแหล่งกลางซ้อนกัน หรือปล่อยให้ว่างไว้ในกรณีที่ใช้รูปวงกลม (ภาพที่ 2.1) คริสตัลเลอร์จึงดัดแปลงใช้รูปหกเหลี่ยมแทนเพื่อมิให้มีช่องว่างหรือแก้ปัญหาพื้นที่ซ้อนกันได้ ผลก็คือ สามารถกำหนดขอบเขตตลาดได้พอดี โดยศูนย์กลางขนาดเล็ก รวมอยู่ภายใต้ศูนย์กลางขนาดใหญ่ตามลำดับ (ภาพที่ 2.2)

ก.

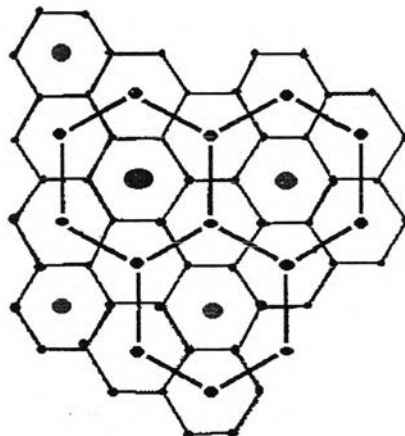

ข.

ค.

- ภาพที่ 2.1
- ก. รูปพื้นที่หกเหลี่ยมแสดงขนาดของแหล่งกลางจะคลุมพื้นที่ได้ดี
  - ข. การใช้วงกลมจะมีพื้นที่ซ้อน
  - ค. การใช้วงกลมจะมีพื้นที่ว่าง

ภาพที่ 2.2 การจัดลำดับของศูนย์กลางชุมชนเมื่อค่าคงที่เป็น 3

ทฤษฎีแหล่งกลางเป็นการอธิบายชุมชนเมืองหรือแหล่งตั้งถิ่นฐาน ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแก่คนในชุมชนและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งถูกนำไปประยุกต์ใช้อย่างมากในการศึกษาทั้งระดับมหภาคและระดับจุลภาค เป็นย่านศูนย์กลางที่สะท้อนถึงหน้าที่ความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ซึ่งผูกพันอยู่กับพื้นที่โดยรอบของย่านศูนย์กลางแต่ละแห่งที่มีความแตกต่างกันไปตาม

ประเภทสินค้าและการให้บริการ จากการศึกษาที่จังหวัดมุกดาหารถูกกำหนดให้เป็นประตูการค้าสู่อินโดจีนจึงทำให้จังหวัดมุกดาหารกลายเป็นเมืองศูนย์กลางที่มีบทบาทต่อพื้นที่โดยรอบที่จะเข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของพื้นที่

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินและการวางแผนการใช้ที่ดิน

2.2.1 ความหมายของการใช้ที่ดิน

เอิบ (2525) กล่าวว่า การใช้ที่ดินเกิดขึ้นพร้อมๆ กับวิวัฒนาการของมนุษยชาติ และการใช้ที่ดินก็มีการเปลี่ยนแปลงตลอดมา ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Alexander (1963) ที่ได้ กล่าวว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งเริ่มต้นจาก การเก็บของป่า ล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก การเกิดชุมชนเมือง การคมนาคมขนส่ง อุตสาหกรรม เป็นต้น (อ้างถึงใน พรทิพย์ กาญจนสุนทร, 2540)

His (1971) ให้ความหมายของการใช้ที่ดินไว้ว่า การใช้ที่ดิน หมายถึง การกระจายที่ดินในลักษณะที่ว่างเปล่า และที่ดินที่ใช้ในการผลิตที่มีการใช้ในหลายลักษณะในระยะเวลาที่กำหนด (อ้างถึงใน กรพินธุ์ สุขอนันต์, 2544)

การอธิบายความหมายของการใช้ที่ดินดังกล่าว สามารถสรุป ได้ว่า การใช้ที่ดินเป็นกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงบนที่ดินนั้นๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนดลักษณะการใช้ที่ดินว่าเป็นไปในรูปแบบใดในระยะเวลาที่กำหนด

2.2.2 หลักการจำแนกประเภทการใช้ที่ดิน

สมเจตน์ จันทวัฒน์ (2524) ได้ให้ความหมายของการจำแนกที่ดิน (Land Classification) หมายถึง วิธีการรวมกลุ่มของที่ดินออกเป็นกลุ่มต่างๆ หรือการรวบรวมลักษณะที่สำคัญของที่ดินออกเป็นกลุ่มหรือชั้น การจำแนกที่ดินเป็นหลักการหนึ่งที่พยายามวางรากฐานเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเบื้องต้น เพื่อมิให้มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นภายหลังการจำแนกที่ดินมีหลายแบบด้วยกันโดยยึดหลักการต่างๆ สามารถแบ่งออกได้ 8 ประเภทดังนี้

1. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือลักษณะดั้งเดิมเป็นหลัก (Inherent Characteristics) เช่น การจำแนกภูมิอากาศ การจำแนกสภาพภูมิประเทศและธรณีสัณฐาน การจำแนกธรณีวิทยา การจำแนกดิน เป็นต้น
2. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือคุณภาพดั้งเดิมหรือสภาพด้านนิเวศวิทยาที่ดินเป็นหลัก (Inherent Qualities or Ecological Land Condition) หมายถึง การจำแนกที่ดินหรือสภาพของที่ดินที่จะตอบสนองความต้องการของพืชและการใช้ที่ดินชนิดต่างๆ สามารถจำแนกที่ดินได้ทุกขนาด ตามปกติจะไม่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะมีประโยชน์มากในทางแนะนำการใช้ที่ดิน
3. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือการใช้ที่ดินปัจจุบันเป็นหลัก (Present Use) เป็นการจำแนกที่ดินตามการใช้ที่ดินที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยการแบ่งที่ดินออกเป็นบริเวณต่างๆ ซึ่งแต่ละบริเวณมีการใช้ที่ดินในแบบต่างๆ เช่น ป่าไม้ พืชชนิดต่างๆ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ แหล่งอุตสาหกรรม ชุมชนหรือตัวเมือง
4. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือการตอบสนองต่อการจัดการเป็นหลัก (Responses to Management) หมายถึง การจำแนกที่ดินโดยถือเอาการตอบสนองของพืชต่อการจัดการแบบต่างๆ เช่น การตอบสนองของพืชต่อการจัดการที่กระทำซ้ำๆ
5. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือความเหมาะสมหรือสมรรถนะของการใช้เป็นหลัก (Suit Abilities or Use Capabilities) หมายถึง การจำแนกที่ดินตามศักยภาพของที่ดินในการที่จะใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ในการจำแนกที่ดินแบบนี้จะยึดถือเอาคุณสมบัติของที่ดินด้านกายภาพเป็นหลัก และยังนำเอาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม มาพิจารณาในการจัดจำแนกที่ดินด้วย เช่น การจำแนกความเหมาะสมของดิน
6. การจำแนกการใช้ที่ดินทางเศรษฐศาสตร์หรือยึดถือเอาเศรษฐกิจและการผันแปรในการผลิตเป็นหลัก (Economics or Economic and Related Production Variables) หมายถึง การจำแนกที่ดินโดยอาศัยข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการจัดการเป็นหลัก เช่น เศรษฐกิจของตลาด ระบบการผลิตต่างๆ ราคาของปัจจัยการผลิตและผลผลิตต่างๆ
7. การจำแนกที่ดินโดยยึดถือเอาการแนะนำการใช้ที่ดินเป็นหลัก (Recommended Use) การจำแนกทั้ง 6 ประเภทนั้น ยึดเอาการพิจารณาทางด้านวิทยาศาสตร์และข้อสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก แต่การจำแนกที่ดินแบบนี้จะยึดถือเอาการพิจารณาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการเจริญเติบโตของประชากร องค์ประกอบของครอบครัว การพัฒนาอุตสาหกรรม และอื่นๆ เป็นหลัก เช่น การแนะนำการใช้ที่ดินทางด้านเกษตรจะพิจารณาจากขนาดของไร่และระดับความเป็นอยู่ของประชาชน

8. การจำแนกที่ดินโดยการยึดถือโครงการที่ได้ทำสำเร็จโดยกฎหมายบังคับ (Program Effectuation) เป็นการจำแนกที่ดินเมื่อมีการตัดสินใจขั้นสุดท้ายที่จะกระทำเกี่ยวกับชนิดของการปรับปรุงที่ดิน การพัฒนาที่ดิน และการใช้ที่ดินในอนาคตในพื้นที่ที่กำหนดตามที่มุ่งหมายไว้โดยกฎหมายบังคับ ซึ่งจะต้องพิจารณาถึงบุคคลหรือหน่วยงานที่จะบริหารให้เป็นไปตามแผนงาน

2.2.3 ความหมายของการวางแผนการใช้ที่ดิน

FAO (1976) ได้ให้ความหมายของการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use Planning) หมายถึง การแนะแนวทางในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้สภาวะแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นต้องอนุรักษ์ไว้สำหรับอนาคตด้วย

His (1971) ได้กล่าวว่า การวางแผนการใช้ที่ดิน (Land Use Planning) เป็นกระบวนการประเมินผลการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ต่างๆ และเป็นข้อเสนอแนะในแง่นโยบายและความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เพื่อบังเกิดผลตรงตามเป้าหมาย (อ้างถึงใน กรพินธุ์ สุখনันต์, 2544)

Camp (1974) ได้กล่าวถึงการวางแผนการใช้ที่ดินว่า เป็นการใช้ความรู้แบบสหวิทยาการวิเคราะห์พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในอดีตและปัญหาปัจจุบัน เพื่อให้ได้แนวทางในการคาดคะเนความน่าจะเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ที่ดินอนาคต โดยพยายามลดความผิดพลาดต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันมีผลต่อสภาพการณ์ต่างๆ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อส่วนรวม

โสภณ ชมชาญ (2521) ได้กล่าวถึงการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินว่า เป็นนโยบายการแบ่งเขตที่ดินออกไปตามวัตถุประสงค์ต่างๆ และการวางแผนนั้นจะต้องอาศัยข้อมูลที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด สอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ประกอบกับปัจจัยที่ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง เช่น สภาพภูมิอากาศ และลักษณะดิน เพื่อให้เกิดระบบการใช้ที่ดินที่ถูกต้อง

การอธิบายความหมายของการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับที่ดินนั้นๆ โดยมนุษย์จะเป็นผู้กำหนดลักษณะการใช้ที่ดินว่าเป็นไปในรูปแบบใด และมีการวางแผนในการแบ่งเขตที่ดินออกไปตามวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยการวางแผนนั้น จะต้องอาศัยข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด สอดคล้องกับแนวโน้มในการพัฒนา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ประกอบกับปัจจัยที่ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง เช่น สภาพภูมิอากาศและลักษณะดิน เพื่อให้เกิดระบบการใช้ที่ดินที่ถูกต้อง

2.2.4 ประโยชน์ของการวางแผนการใช้ที่ดิน

กรมพัฒนาที่ดิน (2533) ได้กล่าวว่า ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวางแผนที่ดิน คือ

1. ทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างพื้นที่เกษตรกับพื้นที่เพื่อกิจกรรมอื่นๆ
2. ลดปัญหาการบุกรุกทำลายป่า
3. ลดปัญหาการทำลายต้นน้ำลำธาร
4. สามารถกำหนดปริมาณการผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการเพื่อบริโภค

อุปโภค และการตลาด

5. สามารถกำหนดพื้นที่การเกษตรแต่ละชนิดให้เหมาะสม
6. ช่วยเกษตรกรได้ใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงทั้งในด้านการจัดการ

การปรับปรุง บำรุงดิน การเลือกชนิดของพืชให้เหมาะสมกับประเภทดิน

7. เป็นแนวทางให้รัฐในการดำเนินนโยบายการใช้ที่ดินของประเทศ เพื่อที่จะได้กำหนดเขตการใช้ที่ดินที่แน่นอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเกษตร ทำให้สามารถวางแผนทางการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ

การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัดแต่ความต้องการของมนุษย์นั้นมีอย่างไม่สิ้นสุด มนุษย์ได้กระทำการกิจกรรมต่างๆ ต่อทรัพยากรที่ดินเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอยู่ตลอดเวลา จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพราะทรัพยากร ธรรมชาติจะเกิดการสูญเสียหรือหมดไปหากใช้โดยไม่มี การวางแผนและการอนุรักษ์

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มีลักษณะแตกต่างจากระบบสารสนเทศอื่นด้านความสามารถในการประมวลและวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (Spatial Analysis) โดยจะประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ จำนวนมาก สามารถเรียกดูรายการข้อมูลทางหน้าจอคอมพิวเตอร์ ดังนั้น เมื่อต้องการเรียกใช้ข้อมูลเรื่องใดที่มีอยู่แล้วในระบบ ก็สามารถเรียกข้อมูลนั้นมาใช้ในการพิจารณาได้โดยทันที แต่ในกรณีที่ต้องการจะวิเคราะห์ในประเด็นพิเศษนอกเหนือจากที่ได้มีการจัดทำไว้ในระบบก็สามารถทำการวิเคราะห์ได้ตามกรรมวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่โปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์นั้นกำหนด

สำหรับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อหาศักยภาพและข้อจำกัดของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร มีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การกำหนดประเด็นที่ต้องการหาคำตอบ เป็นการตอบประเด็นที่ต้องการหาคำตอบหรือกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์ คือ ต้องการทราบศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร
2. การกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการหาคำตอบแต่ละประเด็น จะมีตัวแปรที่เกี่ยวข้องแตกต่างกันไป ดังนั้น จึงต้องมีการกำหนดรายละเอียดของตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือที่จะใช้ในการวิเคราะห์ว่ามีอะไรบ้างทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม
3. การเตรียมข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ เป็นการเตรียมข้อมูลรายละเอียดตามตัวแปรหรือเงื่อนไขที่กำหนด การเตรียมข้อมูลนี้อาจจำเป็นต้องทำการรวบรวมและบันทึกเข้าสู่ระบบเพิ่มเติมในกรณีที่ข้อมูลที่ไม่มีอยู่ในระบบ
4. การกำหนดวิธีการวิเคราะห์ เป็นการกำหนดกรรมวิธีในการวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละตัวแปรหรือการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ เช่น การคำนวณค่าทางสถิติ การซ้อนทับแผนที่ เป็นต้น
5. การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามกรรมวิธีที่กำหนด โดยใช้โปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์
6. การวิเคราะห์ผล เป็นการวิเคราะห์และแปลผลที่ได้จากกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล
7. การออกแบบการแสดงผลข้อมูลบนแผนที่ การแสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลบนแผนที่จะต้องมีการออกแบบแผนที่ขั้นสุดท้ายที่ต้องการ

2.4 แนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาภาค (Regional Development Theory)

คำว่า ภาค (Region) บางครั้งอาจถูกใช้ในความหมายของภาคพื้นทวีป เช่น เอเชีย แปซิฟิก ลาตินอเมริกา อเมริกากลาง ตะวันออกกลาง และภาคพื้นยุโรป เป็นต้น นอกจากนี้ ความหมายเกี่ยวกับภายในประเทศเอง คำว่า ภาค ก็อาจถูกใช้ไปในทางต่างๆ กัน ซึ่งมีทั้งภาคทางการวางแผน ภาคทางศาล ภาคตามลักษณะภูมิประเทศ เป็นต้น สำหรับคำว่าภาคในความหมายที่นี้ หมายถึง ภาคเพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งอาจจะเป็นเขตของการวางแผนภาคใดภาคหนึ่งหรือหลายภาคภายในประเทศ เช่น ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันตก ภาคนครหลวง เป็นต้น กล่าวโดยสรุปก็คือ ภาคภายในประเทศ ซึ่งแต่ละภาคย่อมประกอบด้วยเมืองต่างๆ และขอบเขตของเมืองเป็นหมู่บ้านหรือชนบททำหน้าที่คล้ายกับบริวารของเมือง เมืองที่อยู่ภายในภาคแต่ละภาคที่มีความใหญ่โต และมีความสำคัญลดหลั่นกันไปตามขนาดของประชากรที่จับกลุ่มรวมกันอยู่หรือตามประเภทกิจกรรมที่ดำเนินโดยประชาชนภายในเมืองนั้นๆ (กฤษ เพิ่มทันจิตต์, 2536) นอกจากนี้ในการบริหารกิจกรรมทั้งรัฐบาลและประชาชนต่างก็ต้องการพื้นที่ และต้องการ “สถานที่ตั้ง” ของกิจกรรมที่แน่นอน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมจึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของพื้นที่ การคมนาคมและการขนส่งระหว่างท้องที่ต่างๆ ที่มีกิจกรรมตั้งอยู่เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมให้สามารถไปมาติดต่อกันได้ และยิ่งระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมีการพัฒนาก้าวหน้ามากเท่าไร ความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากมีกิจกรรมใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่อาศัยความถนัดและความชำนาญเฉพาะอย่างมีเพิ่มมากขึ้น ฉะนั้น “ภาค” ที่กล่าวนี้จึงหมายถึง ความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหารที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ที่ใหญ่กว่า “เมือง” การวางแผนพัฒนาภาคจึงหมายถึง กระบวนการในการกำหนดและผสมผสานส่วนของกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวในภาคว่าควรจะเป็นอย่างไรจึงได้รับประโยชน์ที่สุด โดยใช้นโยบายของรัฐตามข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่และที่สามารถจะระดมจัดหามาได้ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการพัฒนาประเทศ

จอห์น ฟรีดแมนน์ (John Friedmann) ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกทฤษฎีในด้านการพัฒนาภาค (Regional Development Theory) กล่าวถึงการวางแผนพัฒนาภาค (Regional Planning) ในความหมายทั่วไปหมายถึง การจัดเตรียมสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่เฉพาะตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ และให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกันระหว่างการพัฒนาเมืองหลัก (Core Regions) ในภูมิภาคกับวิวัฒนาการของความเจริญโดยรอบในระดับภาค โดยอธิบายว่า เมืองเป็นรูปแบบการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจขั้นสูง เป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนการรับรู้ของความ

เปลี่ยนแปลงระดับความเจริญและการให้กำเนิดสิ่งใหม่ๆ อันเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งพื้นฐานของทฤษฎีการพัฒนาภาคมาจากแนวคิดเกี่ยวกับ Growth Centres และ Growth poles ซึ่ง ฟรังซัว เพอร์รู (Francois Perroux) ได้บัญญัติขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1950 ซึ่ง Perroux ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economy) ในพื้นที่ที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งได้มองประเด็นปัญหาเกี่ยวกับ Economic Space ที่เกี่ยวกับการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมหรือวิสาหกิจขนาดใหญ่ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญระดับชาติและมีบทบาทเหนี่ยวนำในการพัฒนาต่อพื้นที่เขตบรืวาร (Trade Area) และเขตอิทธิพล (Hinterland) ของแต่ละชุมชน

เจ ฮินเดอร์ริงค์ (J.Hinderink) และ เอ็ม เจ ทิตัส (M.J. Titus) ได้กล่าวถึงกรอบความคิดของการพัฒนาพื้นที่ภาค (Regional development) และบทบาทของศูนย์กลางขนาดเล็ก (Role of Small Centres) ไว้ว่า จากเดิมในแบบแผนทฤษฎีหรือกรอบเค้าโครงความคิด (Paradigm) เก่าที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ภาค โดยเน้นที่บทบาทในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งมองเป็นกระบวนการของการพัฒนาที่เรียกว่า บทบาทหน้าที่ของการพัฒนาภาค ซึ่งปัจจุบันมีบทบาทสูงในการวางนโยบายการพัฒนาภาคของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย

จากผลการศึกษาของคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งองค์การสหประชาชาติ (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร 2540: 166-168) แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาภูมิภาคถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องรีบปฏิบัติและกระทำในลักษณะที่มีระบบที่ควรจะได้รับผลตอบแทนสูงสุด จึงได้เสนอแนวคิดขึ้นมาโดยเรียกว่า "การออกแบบเพื่อการศึกษาพัฒนาภูมิภาคในระดับโลก" มีการเสนอกลยุทธ์ในการพัฒนาพัฒนาภูมิภาค โดยยึดหลักการผสมผสานทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไว้ดังนี้

1. เพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในรูปของการเพิ่มผลผลิต รายได้ และการจ้างงานในระดับประเทศ อาจเริ่มจากการสร้างฐานเศรษฐกิจในภูมิภาคใหม่หรือภูมิภาคชายแดนเพื่อเป็นกลไกยกระดับความเจริญให้แก่ภูมิภาคที่ล้าหลัง
2. พัฒนาและปรับปรุงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทั้งชนบทและตัวเมือง และแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรม การผลิต ทั้งนี้เพราะการอพยพย้ายถิ่นไปเมืองใหญ่อาจก่อให้เกิดปัญหาสังคม และเศรษฐกิจ การพัฒนาภูมิภาคอาจตั้งเป้าหมายไว้ว่าเพื่อการกระจายอำนาจจากศูนย์กลาง (Decentralization) หรือตอบโต้ศูนย์กลาง โดยการเพิ่มพลังกำลังให้แก่ชนบทจากการสร้างศูนย์กลางความเจริญหรือขั้วความเจริญ (Growth poles) ขึ้นมาใหม่

3. ปรับปรุงลดความแตกต่างในเรื่องมาตรฐานการครองชีพในระดับประเทศ เพื่อเพิ่มความสามารถในด้านรายได้ และโอกาสการจ้างงาน
4. ส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านสังคม และประสานการพัฒนาสังคมให้เข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการดึงเอาภูมิภาคที่ล้าหลังให้เข้าสู่กิจกรรมด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศ หรือในบางกรณีการพัฒนาภูมิภาคอาจหมายถึงการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประชากรในภูมิกษณัณท์
5. พัฒนาการด้านสังคมภายในภูมิภาคถือเป็นการนำระบบสังคมเข้าสู่สมัยใหม่ โดยกลายเป็นสังคมระบบเปิดมากขึ้นพร้อมทั้งเปิดโอกาสที่จะขยับสูงขึ้นเรื่อยๆ การพัฒนาภูมิภาคจะต้องผนวกเอาการพัฒนาทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย สวัสดิการ ที่อยู่อาศัย และการพัฒนาชุมชนเข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจ
6. ปรับปรุงรูปแบบการบริหารและการจัดการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากรูปแบบการบริหารและการจัดการที่มีอยู่เดิมมีขีดจำกัดไม่สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาได้ราบรื่น

ในประเด็นของบทบาทหน้าที่ที่พัฒนาภาคสำหรับนโยบายทางเศรษฐกิจและการวางแผนพัฒนาภาคนั้นประกอบด้วยกลยุทธ์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ Growth Centre Strategy เป็นกลยุทธ์แรกซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาอุตสาหกรรมและการกระจายสินค้า และ กลยุทธ์ที่ 2 คือ Rural Service Centre Strategy จะเกี่ยวกับการบริหารและการอำนวยความสะดวก ซึ่งทั้ง 2 กลยุทธ์นี้มีเป้าหมายก็เพื่อการใช้ทรัพยากรในภาคให้เกิดประสิทธิผลและเพิ่มผลิตภาพในการผลิต การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งการลดความไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนาพื้นที่ทั้งหลาย

2.5 การวิเคราะห์การเติบโตทางเศรษฐกิจของภาค

การพัฒนาภาคมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวผลักดันการพัฒนาที่สำคัญ ดังนั้นในการวางแผนพัฒนาจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์ฐานเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมสาขาการผลิตที่มีศักยภาพ การวิเคราะห์เศรษฐกิจของภาคสามารถใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์และอธิบายการเติบโตทางเศรษฐกิจของโดยวิธีการวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน และการวิเคราะห์อัตราส่วนที่ตั้ง

2.5.1 การวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน (Shift-Share Analysis)

การวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน เป็นตัวแปรที่แสดงการเติบโตของเมือง อันเป็นผลมาจากการเติบโตของตัวแปรบางตัวในจังหวัด เปรียบเทียบกับการเติบโตทั้งหมดของภาค และการเติบโตของสาขาการผลิตเมื่อเปรียบเทียบกับสาขาการผลิตอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งตัวแบบดังกล่าวมีองค์ประกอบที่ใช้ในการอธิบายการเติบโตเศรษฐกิจของภาค ได้แก่

1.1 Regional Share คือ จำนวนมูลค่า (Value Added) ที่เพิ่มขึ้นของภาคที่เปลี่ยนแปลงไปถ้าภาคมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเท่าประเทศ

1.2 ค่าของ Proportionality Shift (P-Shift) ของภาค ที่เป็นบวก แสดงว่าภาคนั้นมีสาขาการผลิตที่เติบโตเร็วกว่าที่อยู่ในภาค และสาขาการผลิตที่มี Proportionality Shift เป็นบวกจะเป็นสาขาการผลิตที่เติบโตเร็วในภาคนั้น

ส่วนค่าของ Proportionality Shift (P-Shift) ของภาค ที่เป็นลบ แสดงว่าภาคนั้นมีสาขาการผลิตที่เติบโตช้ากว่าที่อยู่ในภาค และสาขาการผลิตที่มี Proportionality Shift เป็นลบจะเป็นสาขาการผลิตที่เติบโตช้าในภาคนั้น

1.3 ค่าของ Differential Shift ของภาคที่เป็นบวก แสดงว่าในภาคนั้นมีสาขาการผลิตที่เติบโตเร็วในภาคนั้นกว่าในภาคอื่นๆ ที่มีโครงสร้างแบบเดียว และสาขาการผลิตที่มีค่า Differential Shift เป็นบวกจะเป็นสาขาการผลิตที่ได้เปรียบดังกล่าว

ส่วนค่าของ Differential Shift ของภาคที่เป็นลบ แสดงว่าในภาคนั้นมีสาขาการผลิตที่เติบโตช้าในภาคนั้นกว่าในภาคอื่นๆ ที่มีโครงสร้างแบบเดียว และสาขาการผลิตที่มีค่า Differential Shift เป็นลบจะเป็นสาขาการผลิตที่เสียเปรียบดังกล่าว

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามสำหรับสาขาการผลิตใดสาขาหนึ่ง สามารถแสดงได้ดังรูปสมการ ดังนี้

$$S^*_{ij} = S_{ij} + \Delta S_{ij}^*$$

$$\Delta S_{ij}^* = S_{ij} [(GDP^*/GDP) - 1] + S_{ij} [(S^*_{ij} / S_{ij}) - (GDP^*/GDP)] + S_{ij} [(S^*_{ij} / S_{ij}) - (S^*_{i} / S_{i})]$$

โดยที่	GDP	คือ ผลิตภัณฑ์ประชาชาติ (Gross Domestic Product) ต้นช่วงเวลา วิเคราะห์
	GDP*	คือ ผลิตภัณฑ์ประชาชาติ (Gross Domestic Product) ปลายช่วงเวลา วิเคราะห์
	S_i	คือ มูลค่าเพิ่ม (Value Added) ของสาขาการผลิตที่ i ในประเทศต้น ช่วงเวลา
	S^*_i	คือ มูลค่าเพิ่ม (Value Added) ของสาขาการผลิตที่ i ในประเทศปลาย ช่วงเวลา
	S_{ij}	คือ มูลค่าเพิ่ม (Value Added) ของสาขาการผลิตที่ i ในภาค j ต้น ช่วงเวลา
	S^*_{ij}	คือ มูลค่าเพิ่ม (Value Added) ของสาขาการผลิตที่ i ในภาค j ปลาย ช่วงเวลา

การวิเคราะห์โดยวิธีการวิเคราะห์ส่วนแบ่งและส่วนแปรเปลี่ยน (Shift-Share Analysis) แสดงบทบาทและความสัมพันธ์ในจังหวัดเปรียบเทียบกับภาค ทำให้ทราบแนวโน้มการเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดและเป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกการพัฒนาจังหวัดโดยใช้สาขาการผลิตที่มีประสิทธิภาพเป็นตัวนำ

2.5.2 การวิเคราะห์อัตราส่วนที่ตั้ง (Location Quotient Analysis)

ตัวแบบฐานเศรษฐกิจจังหวัด ศึกษาโดยการแบ่งเศรษฐกิจในจังหวัดเป็น 2 ส่วน คือ ภาคฐาน (Basic Sector) หรือ ภาคส่งออก ซึ่งเป็นภาคที่นำรายได้เข้าสู่จังหวัดจากการส่งสินค้า และบริการออกไปขายภายนอก และภาคบริการ (Service or Non-Basic Sector) ซึ่งเป็นภาคที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อขายภายในจังหวัด ดังนั้นภาคฐานจึงเป็นภาคเศรษฐกิจหลักที่ทำให้เมืองเติบโต เพราะการส่งสินค้าและบริการออกไปขายภายนอกจังหวัดทำให้รายได้ของจังหวัดเพิ่มขึ้น มีเครื่องมือหลายตัวที่ใช้หากิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่การศึกษาส่วนนี้จะเลือกเครื่องมือการวิเคราะห์อัตราส่วนที่ตั้ง (Location Quotient Analysis) ในการวิเคราะห์ โดย Location Quotient Method หาได้จากสูตร

$$LQ = [X_r / RV_r] / [X_n / RV_n] \text{ หรือ}$$

$$LQ = [X_r / X_n] / [RV_r / RV_n]$$

โดยที่	Xr	คือ	การจ้างงานในสาขาการผลิต X ในภาค
	Xn	คือ	การจ้างงานในสาขาการผลิต X ในประเทศ
	RVr	คือ	การจ้างงานทั้งหมดในภาค
	RVn	คือ	การจ้างงานทั้งหมดในประเทศ

การวิเคราะห์อัตราส่วนที่ตั้ง (Location Quotient Analysis) ใช้อธิบายว่า จังหวัดที่ศึกษามีความชำนาญพิเศษ (ซึ่งเกินกว่าระดับภาค) ในสาขาการผลิต และเมื่อมีความชำนาญเป็นพิเศษจึงเป็นที่คาดว่าจะส่งสินค้าที่ได้จากสาขาการผลิตดังกล่าวออกเป็นสินค้าออก ดังนั้นวิธีการวิเคราะห์อัตราส่วนที่ตั้ง (Location Quotient Analysis) จึงสามารถวิเคราะห์หาสาขาการผลิตที่เป็นฐานได้ และหากมีการแยกย่อยสาขาการผลิตเป็นจำนวนมาก ค่า LQ จะสะท้อนให้เห็นความเชี่ยวชาญพิเศษในการผลิตถูกต้องมากขึ้น

2.6 แนวความคิดนโยบายการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจได้เกิดขึ้นภายหลังจากที่สงครามเย็นสิ้นสุดลง เนื่องจากสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในประเทศซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์กระแสโลก ทำให้เกิดสภาวะการแข่งขัน จัดตั้งกลุ่มร่วมมือกันมากขึ้น เนื่องจากความร่วมมือนี้จะก่อให้เกิดความผูกพัน การพึ่งพาซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งความเจริญไพบูลย์ของทุกฝ่ายที่ร่วมมือกัน โดยเป้าหมายของนานาประเทศต่างมุ่งสู่การพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจเป็นหลัก รวมทั้งเห็นพ้องกันว่าเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานความมั่นคงแห่งชาติและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ คือ พื้นฐานของความมั่นคงร่วมกันอันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ทุกฝ่าย (ธนพันธ์ ศรีสาคร, 2538: 10 -17)

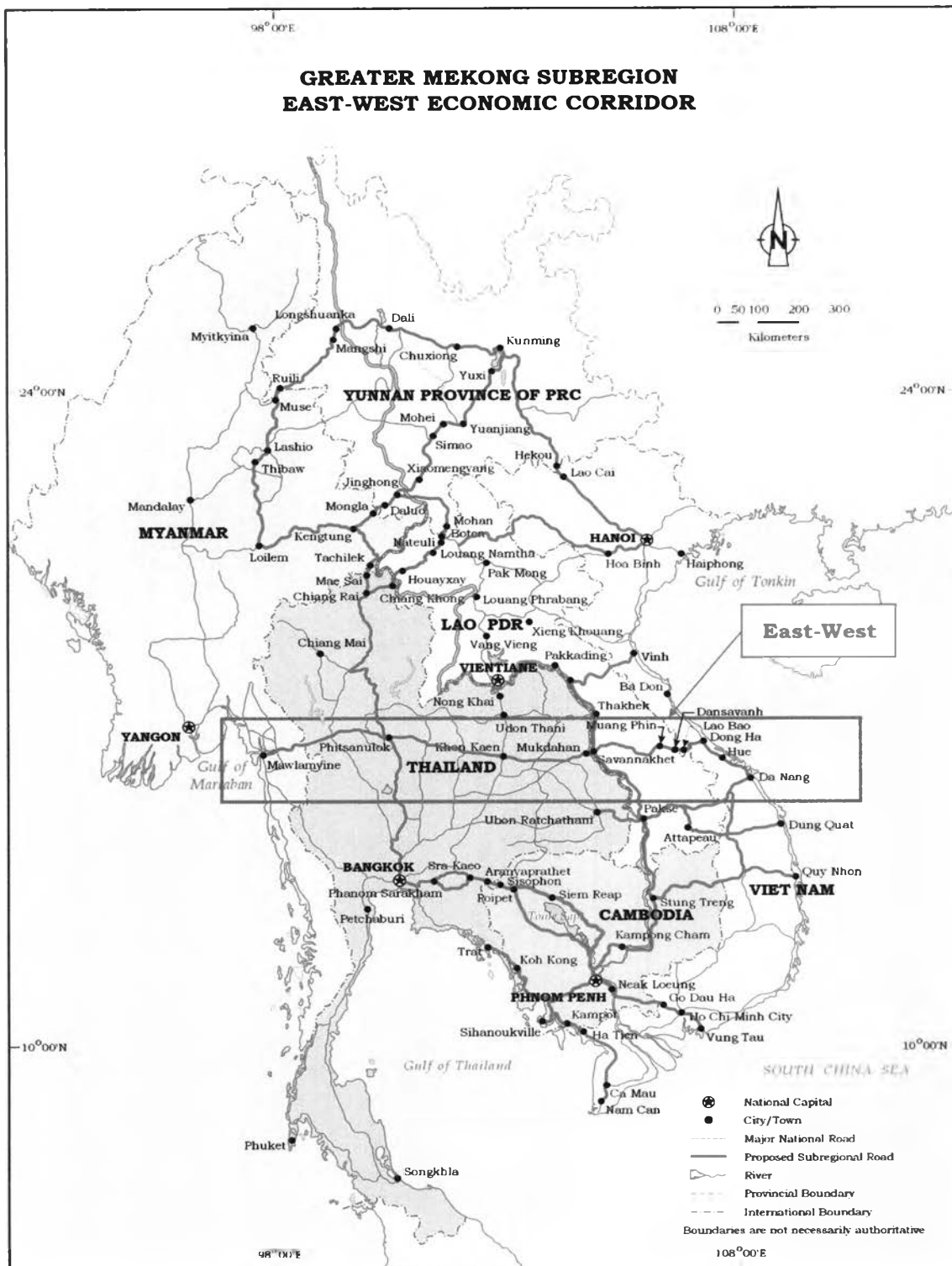
ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวประเทศไทยต้องกำหนดนโยบายด้านการต่างประเทศ โดยเน้นประเด็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งจะต้องไม่มองข้ามความสัมพันธ์ด้านอื่นที่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่มั่นคงถาวรกับประเทศในภูมิภาคระยะยาวด้วย หากพิจารณาถึงการรวมกลุ่มเศรษฐกิจระดับภูมิภาคที่ไทยเป็นสมาชิกไม่ว่าจะเป็นความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกหรือเอเปค เขตการค้าเสรีอาเซียน หรือความร่วมมือทางเศรษฐกิจในระดับอนุภาคที่ไทยร่วมเป็นสมาชิก ได้แก่ เขตสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ (อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย) เขตสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (พม่า-ลาว-จีนตอนใต้-ไทยตอนเหนือ) และเขตหกเหลี่ยมเศรษฐกิจหรือความร่วมมือใน

เขตอนุภาคลุ่มน้ำโขง เป็นการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจของไทยบนพื้นฐานความร่วมมือภูมิภาค

สำหรับแนวคิดนโยบายการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค ประเทศไทยได้กำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือในภูมิภาคไว้ ดังนี้

ด้านนโยบาย

1. ส่งเสริมและเพิ่มพูนความร่วมมือและการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้า ความผูกพัน และความเชื่อมโยงด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านเศรษฐกิจ และด้านกายภาพทั้งการคมนาคม การขนส่ง การโทรคมนาคม และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ บนพื้นฐานของความเป็นมิตร ความไว้วางใจต่อกัน การเกื้อกูลผลประโยชน์ การพัฒนาที่ยั่งยืน และความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันในภูมิภาค โดยสนับสนุนบทบาทของภาคเอกชน สถาบันวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและมูลนิธิเอกชนที่มีผลงานและเกียรติภูมิเป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศ
2. ส่งเสริม สนับสนุน อำนวยความสะดวก และแก้ไขอุปสรรคปัญหาในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคเอกชน และประสานให้ภาคเอกชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยสอดคล้องกับนโยบายและผลประโยชน์ของชาติ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนากลไกความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่มีอยู่แล้วในภูมิภาคและดำเนินมาด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาเซียน เพื่อให้เกิดความร่วมมือที่ต่อเนื่องและพิจารณาใช้ประโยชน์จากกลไกและองค์กรการพัฒนาระหว่างประเทศอื่นที่ดำเนินงานอยู่ในภูมิภาค รวมทั้งแหล่งเงินสนับสนุนจากต่างประเทศ
4. ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ต่อเป้าหมายภาครัฐและเอกชนทั้งในและต่างประเทศเพื่อสร้างความเข้าใจ และการสนับสนุนทั้งจากในและต่างประเทศภายในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่มีองค์กรความร่วมมือกันอยู่แล้ว โดยแสดงความจริงใจ การขจัดความเคลือบแคลงใจ และการเสนอเป้าหมายความร่วมมือที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ร่วมกัน
5. ขจัดอุปสรรค ปัญหา และกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาผลกระทบในทางลบโดยการเสริมสร้างความร่วมมือในภูมิภาคอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งปัญหาความไม่ไว้วางใจต่อกัน ปัญหาจุดอ่อนเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อนบ้าน ปัญหาการแข่งขันทางการค้าบางประเภทที่อาจเกิดขึ้นจากผลความร่วมมือในภูมิภาค ปัญหาจุดอ่อนทางการเมือง

02-gms corridors-ew-dm RM

แผนที่ 2.1 : โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ
กัมพูชา-พม่า-สปป.ลาว-เวียดนาม-ไทย-จีนตอนใต้ (ยูนนาน) Greater Mekong Subregional
(GMS)

และเศรษฐกิจภายในของไทย และปัญหาอื่นๆ เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการเสริมสร้างความร่วมมือและความเชื่อมโยงสมรรถนะทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

6. ส่งเสริมและเพิ่มพูนความร่วมมือกับประเทศนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง โดยเฉพาะญี่ปุ่นและจีน เพื่อสร้างความสมดุลในภูมิภาค และเพื่อผลในการสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้การประเทศต่างๆ ในภูมิภาค

7. พัฒนาความสัมพันธ์ทางการเมืองกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาค ชำจัดปัญหาความขัดแย้งและหวาดระแวงต่อกัน และความไม่สงบเรียบร้อยบริเวณชายแดน รวมทั้งการมีบทบาทที่สร้างสรรค์ในการสนับสนุนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาคอย่างเหมาะสม เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศความมีเสถียรภาพและสันติภาพ

ด้านยุทธศาสตร์

1. สนับสนุนบทบาทของภาคเอกชน สถาบันวิชาการ องค์กรพัฒนาและมูลนิธิเอกชน ที่มีผลงานและเกียรติภูมิเป็นที่ยอมรับทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศในการให้ความช่วยเหลือและร่วมมือด้านต่างๆ กับประเทศในภูมิภาค โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ระดับประชาชนต่อประชาชน โดยประสานการดำเนินการกับภาครัฐบาล

2. ส่งเสริมและพัฒนาความร่วมมือทางด้านสังคม ศิลปวัฒนธรรม วิชาการ การท่องเที่ยว การกีฬา และอื่นๆ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนของประเทศในภูมิภาค และเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาความร่วมมือและความสัมพันธ์ต่างๆ

3. เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาค ทั้งในรูปทวิภาคี พหุภาคี และอนุภูมิภาค โดยดูแลให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และเป็นไปโดยสอดคล้องกับทิศทางและผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติที่กำหนดไว้

4. ดำเนินการอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการร่วมมือทางเศรษฐกิจ ภาคเอกชนกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาค โดยมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อให้มีการช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินการต่างๆ ของภาคเอกชนอย่างเหมาะสม และเป็นไปโดยสอดคล้องกับนโยบายและผลประโยชน์ของรัฐ

5. กระชับความสัมพันธ์ทางการเมืองกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาค ดำเนินการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความหวาดระแวงต่อกัน เสริมสร้างความมั่นคงปลอดภัยบริเวณชายแดนร่วมกัน รวมทั้งการมีบทบาทการสนับสนุนที่สร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในบริเวณต่างๆ ของภูมิภาคอย่างเหมาะสม

6. ใช้ประโยชน์สนับสนุนและร่วมมือกับกลไกและองค์การความร่วมมือระดับต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในภูมิภาค ทั้งในรูปทวิภาคี พหุภาคี โดยเฉพาะอาเซียน รวมทั้งกลไกและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศอื่นๆ เพื่อสนับสนุนการดำเนินความร่วมมือในภูมิภาคและเป็นแหล่งสนับสนุนและระดมเงินทุน ความรู้ และทรัพยากรอื่นๆ ในการพัฒนาความร่วมมือด้านต่างๆ
7. จัดให้มีแผนแม่บท รองรับการดำเนินกิจกรรมตามนโยบายและแผนจำแนกตามสาขากิจกรรม รวมทั้งมีองค์การบริหารตามนโยบายและแผนแม่บทเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีเอกภาพ เกิดการประสานงาน และประสิทธิภาพในการดำเนินการ
8. จัดลำดับการดำเนินกิจกรรม ในการดำเนินความร่วมมือในภูมิภาคอย่างเหมาะสม โดยให้ความสำคัญลำดับแรกแก่การเชื่อมโยงด้านทรัพยากรมนุษย์ โคนเฉพาะอย่างยิ่ง การเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน การเพิ่มขีดความสามารถและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อเป็นพื้นฐานความร่วมมือหรือการเชื่อมโยงในด้านอื่นๆ ในระยะยาว
9. ดำเนินการให้บังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบในทางลบที่เกิดขึ้นในการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค ทั้งผลกระทบในประเทศและนอกประเทศ
10. ใช้งานการประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจ และชี้ให้เห็นถึงผลดี ประโยชน์และความจำเป็นในการร่วมมือกันในด้านต่างๆ ในภูมิภาค รวมทั้งการชี้แจงสร้างความเข้าใจ และประชาสัมพันธ์ต่อประเทศต่างๆ ในภูมิภาคให้เห็นประโยชน์ของความร่วมมือและความจริงใจต่อกันเพื่อระดมทรัพยากรและการสนับสนุนอย่างกว้างขวางต่อความร่วมมือกันในภูมิภาค

การจัดทำแผนแม่บทการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค

การจัดทำแผนแม่บทการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นกรอบและแนวทางดำเนินการของส่วนราชการและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปโดยประสานความสอดคล้อง เกิดเอกภาพและเกิดความต่อเนื่องในการดำเนินการ สามารถตอบสนองผลประโยชน์ของชาตินโยบายและยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือในภูมิภาคได้อย่างเป็นผล (ธนพันธ์ ศรีสาคร, 2538: 10-17)

แผนงานการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค ประกอบด้วย 5 แผนงาน คือ ทรัพยากรมนุษย์ และสังคม เศรษฐกิจและการพลังงาน โครงสร้างพื้นฐาน (การคมนาคม การขนส่ง การโทรคมนาคม และการสื่อสาร) การเมืองและการรักษาความมั่นคงในภูมิภาค และ การประชาสัมพันธ์

แนวความคิดนโยบายการสร้างความร่วมมือในภูมิภาค เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายการคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร เชื่อมโยงและผูกพันสมรรถนะทางเศรษฐกิจและสังคมไว้ด้วยกัน ส่งเสริมความร่วมมือด้านการเมืองระหว่างประเทศ รักษาความมั่นคงในภูมิภาคบนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกัน สร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ ความเป็นมิตร และการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลสำคัญ คือ จังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสามารถเชื่อมต่อกับสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม กัมพูชาประชาธิปไตย และสาธารณรัฐประชาชนจีนตอนใต้ได้ จากสภาพความเหมาะสมทางภูมิประเทศและทางกายภาพ ทำให้จังหวัดมุกดาหารมีสภาพเป็นเมืองท่าสำคัญของการค้ากับประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอย่างมาก

2.7 แนวความคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของเมือง

การศึกษบทบาทของเมืองช่วยให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ที่เด่นชัดของเมือง ลักษณะการกระจายที่ตั้งของเมืองในแต่ละบทบาท รวมทั้งเขตอิทธิพลของเมืองที่มีต่อพื้นที่โดยรอบ นอกจากนี้การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของเมืองยังมีประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาเมืองด้วย กล่าวคือ เมื่อทราบบทบาทหน้าที่ที่เด่นชัดของเมือง แล้วจะสามารถวางแนวทางการพัฒนาเมืองให้เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ และดำเนินการพัฒนาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จากงานวิจัยบทบาทเมืองในประเทศไทย ของ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของเมืองในประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงพหุ ซึ่งอาศัยการแยกตัวประกอบ (Factor Analysis) พบว่า ระดับความเป็นเมืองของประเทศไทยยังอยู่ในระดับต่ำ ไม่มีสมบูรณ เมืองมีจำนวนน้อย และมีขนาดเล็ก กระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาค แต่บริเวณภาคกลางลักษณะเมืองมีความได้เปรียบกว่าภาคอื่นๆ ในแง่บทบาทหน้าที่และโครงสร้าง โดยเฉพาะเมืองใหญ่ 10 เมือง ที่มีหน้าที่สมบูรณแบบตามเกณฑ์สากลทั่วไป และจากการแยกใช้วิธีแยกตัวประกอบ พบว่า กลุ่มเมืองที่น่าจะจัดเป็นเทศบาลนครนอกจากเมืองเชียงใหม่แล้ว ควรยกฐานะ เมืองโคราช เมืองหาดใหญ่ เมืองขอนแก่น และเมืองนครสวรรค์ เข้ามาอยู่ในกลุ่มด้วย ส่วนในกลุ่มเทศบาลเมืองมีเมืองเป็นจำนวนมากที่ไม่เป็นไปตามเกณฑ์ คือ บางแห่งในกลุ่มเทศบาลเมืองเหมาะที่จะเป็นเทศบาลตำบลมากกว่าเทศบาลเมือง ในทางกลับกันเมืองในกลุ่มเทศบาลตำบลบางแห่งมีฐานะเหมาะที่จะเป็นเทศบาลเมืองมากกว่า จากผลการศึกษาจึงพบว่า เมืองขนาดใหญ่ 10เมือง ได้แก่ นครราชสีมา เชียงใหม่ ขอนแก่น หาดใหญ่ อุบลราชธานี

นครสวรรค์ อุตรธานี สงขลา พิษณุโลก และนครศรีธรรมราช มีหน้าที่ที่เด่นชัดอยู่หลายประการ เมืองเหล่านี้จึงจัดอยู่ในประเภทเด่นแบบหลากหลาย (Diversified Function) และเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในระบบเมือง จึงถือว่ามีลักษณะความเป็นเมืองที่สมบูรณ์แบบตามทฤษฎีแหล่งกลางของ Christaller

งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทเมืองในต่างประเทศ มีดังนี้

M. Auroousseau (Harold Carter, 1981:40) เป็นนักภูมิศาสตร์ชาวออสเตรเลียเป็นผู้นำในการบุกเบิกทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ของเมือง ได้ทำการศึกษาบทบาทเมืองในปี ค.ศ. 1921 โดยพยายามแบ่งเมืองออกเป็นกลุ่มต่างๆ ตามหน้าที่ (Functional Specialization) ของเมือง ซึ่ง Auroousseau ได้ใช้ข้อมูลและเหตุการณ์ต่างๆ แบ่งเมืองออกเป็น 6 กลุ่ม

1. เมืองบริหาร (Administration City) เป็นศูนย์กลางการปกครอง แบ่งเป็นเมืองหลวง และเมืองเก็บภาษี
2. เมืองที่มีหน้าที่ทางการป้องกัน (Defense City) เมืองทหาร มีเมืองป้อม เมืองค่ายทหาร และเมืองทหารเรือ
3. เมืองศูนย์กลางวัฒนธรรม (Culture City) เมืองมหาวิทยาลัย เมืองโบสถ์ ศูนย์กลางศาสนา เมืองศิลปะ และเมืองที่เป็นแหล่งแสงบุญ
4. เมืองการผลิต (Production City) ศูนย์กลางอุตสาหกรรม
5. เมืองศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง (Communication City) ศูนย์รวมกิจกรรมด้านเหมืองแร่ ประมง ป่าไม้ เมืองชุมทาง และเมืองศูนย์กลางบริการ
6. เมืองศูนย์กลางสันทนาการ (Recreation City) ศูนย์สุขภาพ เมืองทัศนอาจร และเมืองสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ

จะเห็นได้ว่าในยุคแรกนั้นจะพิจารณาทบบาทหน้าที่แรกเริ่มของเมือง หรือวัตถุประสงค์ของการสร้างเมืองเป็นสำคัญ แม้ว่าจะเหมาะสมกับสภาพของเมืองในอดีต แต่ว่าเป็นการจำแนกที่ค่อนข้างหยาบและลำสมัย ไม่สู้จะเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการจำแนกประเภทของเมืองในสมัยปัจจุบัน

Chaune D. Harris (จักรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 38-39) เป็นนักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกา ได้มีความพยายามแบ่งเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกาออกเป็นกลุ่ม โดยแบ่งตามลักษณะอาชีพเด่นของ

เมือง โดยอาศัยตัวเลขจากการสำรวจสำมะโนอุตสาหกรรม การค้า และธุรกิจ ตัวเลขด้านการคมนาคมขนส่งและกิจกรรมเหมืองแร่ และสำมะโนประชากร โดยศึกษาเมืองที่มีประชากรเกิน 10,000 คนขึ้นไป ผลที่ได้สามารถแบ่งเมืองได้ดังนี้

1. เมืองอุตสาหกรรมหลัก (Major Manufacturing City - M')
2. เมืองอุตสาหกรรมรอง (Minor Manufacturing City - M)
3. เมืองค้าส่ง (Wholesale City - W)
4. เมืองขนส่ง (Transportation City - T)
5. เมืองพักผ่อนตากอากาศ (Resort-retirement City - X)
6. เมืองค้าปลีก (Retail City - R)
7. เมืองหลากหลาย (Diversified City - D)
8. เมืองมหาวิทยาลัย/เมืองการศึกษา (University/Education City - E)
9. เมืองการเมืองหรือเมืองการปกครอง (Political City - P)
10. เมืองเหมืองแร่ (Mining City - S)

จะเห็นว่าวิธีการจำแนกเมืองของ Harris มีข้อจำกัดหลายประการ เมืองต่างๆ ถูกจัดเข้าในแต่ละประเภทลำบาก แต่ก็ทำให้ให้ทราบบทบาทหน้าที่เด่นๆ ของเมือง นอกจากนั้นวิธีการจำแนกของ Harris นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการจำแนกประเภทของเมืองเชิงปริมาณ (Quantitative Classification)

N.J. Nelson (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 70-72) ได้นำข้อบกพร่องของการแบ่งเมืองในประเภทต่างๆ มาศึกษาใหม่ ได้เสนอวิธีการแบ่งประเภทของเมืองเสียใหม่ โดยใช้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนขึ้น โดยใช้พื้นที่ทั้งในเขตมหานคร และแหล่งชุมชนที่มีประชากรเกิน 10,000 คน และใช้หลักการทางสถิติเข้ามาช่วยในการแบ่งประเภทของเมือง โดยใช้ค่าเฉลี่ยของระดับการจ้างงาน (Mean Employment Level) และมีการกำหนดค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยแบ่งเป็น

1. เมืองเหมืองแร่
2. เมืองอุตสาหกรรม
3. เมืองศูนย์กลางการขนส่ง
4. เมืองศูนย์กลางการขายส่ง
5. เมืองศูนย์กลางการขายปลีก

6. เมืองการเงิน
7. เมืองพักผ่อน
8. เมืองบริการ
9. เมืองบริหาร

C.A. Moser and W. Scott (จักรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 72-75) ได้ทำการศึกษาเมืองที่มีขนาดประชากรมากกว่า 50,000 คนในประเทศอังกฤษ โดยอาศัยตัวแปรต่างๆ ถึง 57 ประเภท ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม แล้วใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Principle Component Analysis : PCA) เข้าช่วยในการจัดกลุ่มตัวแปรให้เหลือเพียง 8 กลุ่ม และมีการริเริ่มพิจารณาตัวแปรทางด้านสังคม และทางเศรษฐกิจเข้ามามากขึ้น จนในที่สุดได้ถูกจัดเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ คุณลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ คุณลักษณะทางด้านประชากร พัฒนาการของเมืองภายหลังปี 1951 และประชากรที่ทำงานในปี 1954 และสภาพที่อยู่อาศัย ซึ่งจากการศึกษานั้นผลที่ได้คือการแบ่งประเภทเมืองออกเป็น 14 กลุ่มดังต่อไปนี้

1. เมืองตากอากาศชายทะเล
2. เมืองศูนย์กลางการบริหาร บริการอาชีพ และเมืองพักผ่อน
3. เมืองศูนย์กลางการค้า
4. เมืองศูนย์กลางคมนาคมทางรถไฟ
5. เมืองท่า
6. เมืองศูนย์กลางการทอผ้า
7. เมืองอุตสาหกรรม
8. เมืองอุตสาหกรรมดงเหล็ก
9. ชานเมืองแบบที่อยู่อาศัย
10. ชานเมืองที่อยู่อาศัยแบบเก่า
11. ชานเมืองที่อยู่อาศัยแบบใหม่
12. ชานเมืองอุตสาหกรรมย่อย เมืองค้าอาหาร และชานเมืองที่อยู่ใกล้มหานครใหญ่
13. ชานเมืองอุตสาหกรรมแบบเก่า
14. ลอนดอน

ซึ่งจากทั้ง 14 กลุ่มย่อย สามารถนำมารวมเป็นกลุ่มหลัก ๆ ได้เป็น 4 กลุ่ม

1. กลุ่มเมืองที่เป็นเมืองเก่า
2. กลุ่มเมืองใหม่และกำลังขยายตัว
3. กลุ่มเมืองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี
4. กลุ่มเมืองเก่าที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ

J.W. Maxwell (1965) ได้ทำการศึกษาและจำแนกเมืองในแคนาดา โดยพิจารณาโครงสร้างทางด้านบทบาทหน้าที่ของเมืองเป็นหลัก คือ การจ้างงานในด้านอุตสาหกรรม และการจ้างงานด้านการค้าส่ง โดยใช้เทคนิคความต้องการน้อยที่สุด และวิธีการจ้างงานส่วนเกิน ซึ่งสามารถจำแนกเมืองได้ 5 ประเภท คือ

1. เมืองที่เน้นทางด้านอุตสาหกรรม (Specialized Manufacturing Center)
2. เมืองที่มีลักษณะเน้นเฉพาะในกิจกรรมอื่น (Special City)
3. เมืองหลวงของภูมิภาคที่มีความสำคัญทางด้านอุตสาหกรรมค่อนข้างสูง (Regional Capital – Manufacturing Relatively Important)
4. เมืองหลวงของภูมิภาคที่มีความสำคัญทางการค้าส่ง (Regional Capital – Manufacturing Relatively Unimportant)
5. ศูนย์กลางมหานครที่สำคัญ (Major Metropolitan Center)

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของเมือง ที่ช่วยส่งเสริมบทบาทของชุมชนในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับศูนย์กลางขนาดเล็กจนถึงศูนย์กลางขนาดใหญ่ รวมทั้งปัจจัยที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางพื้นที่ทั้งด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สามารถนำมาวิเคราะห์ความเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคของจังหวัดมุกดาหารได้

2.8 แนวความคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับพรมแดนหรือชายแดน

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 เป็นต้นมา เมื่อความคิดเรื่องรัฐ ประเทศ มีการขยายตัวมากขึ้นส่งผลให้แนวความคิดเกี่ยวกับพรมแดนหรือชายแดน เริ่มทวีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้นเช่นเดียวกัน เนื่องจากพรมแดนถือเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองอำนาจอธิปไตยพื้นที่และประชาชนภายในรัฐ โดยพรมแดนมีลักษณะเป็นเส้นที่แสดงอาณาเขตของรัฐ เป็นเส้นที่รัฐเอกราชสองรัฐหรือมากกว่าสองรัฐมาประชิดกัน

Presott (1965) ได้นิยามคำว่า พรมแดน (Frontier) และชายแดน (Border) ว่ามีความหมายเหมือนกัน กล่าวคือ พรมแดนการเมือง (Political Frontier) เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณเขตแดนระหว่างประเทศทั้งสองประเทศนั้น ยังไม่ได้มีการกำหนดแน่นอนว่าบริเวณนั้นเป็นพื้นที่ของใคร ทั้งนี้เนื่องจากการปักปันเขตแดนยังไม่สมบูรณ์ บริเวณดังกล่าวจึงถือได้ว่าอยู่ในระยะการเปลี่ยนแปลง (Transitional Zone) พรมแดนการเมืองมักเป็นพื้นที่ที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่ำ ขาดความปลอดภัย การตั้งถิ่นฐานเบาบาง ทั้งนี้เพราะสภาพทางกายภาพของบริเวณพรมแดนมักจะเป็นพื้นที่ทะเลทราย ภูเขา แม่น้ำ หรือพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น

ส่วนคำว่า เขตแดนระหว่างประเทศนั้นจะปรากฏขึ้นก็ต่อเมื่อการปักเขตแดนได้กระทำลงไปแล้ว เขตแดนระหว่างประเทศมักจะยึดเอาตามสันปันน้ำ สันเขา หรือตามลักษณะทางกายภาพอย่างอื่น หรืออาจจะใช้ลักษณะความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรมมาเป็นเครื่องแบ่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่

Raj Bala และ Gopal Krishan (2524) ได้ทำการศึกษาเรื่อง Urbanization in a border region : A case study of India's Border Districts Pakistan โดยกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของชุมชนเมืองชายแดนไว้ว่า ธรรมชาติและระดับความสำคัญของพรมแดนนานาชาตินั้นจะขึ้นอยู่กับพรมแดน ลักษณะภูมิประเทศที่ถูกแบ่งแยกออกจากกัน และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง Bala และ Krishan ได้สมมุติฐานไว้ว่า การเจริญเติบโตของชุมชนเมืองบริเวณชายแดนนั้นจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ชายแดนเป็นสำคัญ กล่าวคือ เมื่อทั้งสองประเทศมีความขัดแย้งกันจะส่งผลให้นักลงทุนด้านอุตสาหกรรมใหม่ๆ ไม่มั่นใจในความปลอดภัย ในทำนองเดียวกัน ด้านธุรกิจการค้า หรือการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในบริเวณชายแดนก็จะชะงักลง ส่วนนักลงทุนต่างพยายามหาที่ตั้งแห่งใหม่ที่มีความปลอดภัยมากกว่า จึงส่งผลกระทบต่อให้เกิดการไหลเวียนของเงินทุนพร้อมกับการอพยพของผู้ใช้แรงงานออกจากพื้นที่ กิจกรรมต่างๆ ก็จะชะงักลง เพราะไม่สามารถขยายพื้นที่บริการ (Service Zone) เข้าไปยังบริเวณชายแดนของอีกประเทศหนึ่งได้ การหลุดตัวของชุมชนเมืองนั้นจะเป็นลักษณะที่เมืองใหญ่จะหลุดตัวมากกว่าเมืองเล็ก และเมืองอุตสาหกรรมจะขยายตัวช้ากว่าเมืองการค้า วิฤตการณ์เกี่ยวกับชายแดนจะมีผลกระทบมากหรือน้อยยังขึ้นอยู่กับระยะห่างจากชายแดน เมืองที่ตั้งอยู่ใกล้เขตแดนย่อมจะได้รับผลกระทบมากกว่าเมืองที่อยู่ในรัศมีที่ห่างไกลออกไป ความเสียหายทางเศรษฐกิจอันใหญ่หลวงที่เกิดขึ้นจากปัญหาวิฤตการณ์ชายแดนมักเกิดกับพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาแล้วกับชุมชนเมืองที่อยู่ในรัศมี 40 - 100 กิโลเมตร และมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น นอกจากนั้นผลการศึกษายังพบว่า เมืองที่มี

ฐานเศรษฐกิจหลักจากกิจการที่ให้บริการแก่ลูกค้าระดับท้องถิ่นใกล้เคียงอย่างกว้างขวางจะมี ฐานที่มั่นคงกว่าเมืองที่มีฐานเศรษฐกิจจากลูกค้าที่อยู่ในภูมิภาคกว้างไกลออกไป

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กล่าวถึงการพัฒนาศักยภาพทาง เศรษฐกิจของพื้นที่ โดยเน้นการพัฒนาพื้นที่และชุมชนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจและ สร้างรายได้ ซึ่งตอนหนึ่งกล่าวถึงการพัฒนาพื้นที่อนุภาคและพื้นที่ชายแดน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เพิ่มความเข้มแข็งและโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและประชาชนในพื้นที่ชุมชนศูนย์กลางของ อนุภาคและเมืองชายแดน ซึ่งมีศักยภาพในการเป็นประตูการค้าเชื่อมโยงกับชุมชนศูนย์กลางทาง เศรษฐกิจของประเทศ เพื่อนบ้านในกลุ่มประเทศอาเซียนและนานาชาติ อันจะเป็นการพัฒนาฐาน การผลิตใหม่ของประเทศในระยะยาวต่อไป

แนวความคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ถือเป็นการจัดระบบการจัดการ เศรษฐกิจที่แตกต่างจากพื้นที่พัฒนาอื่นๆ และมีการบริหารจัดการในรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งนับเป็น มิติใหม่ของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นประตูการค้า ฐานการผลิต และระบายสินค้าของนักลงทุนทั้งใน และต่างประเทศ โดยอาศัยวัตถุดิบและแรงงานจากพื้นที่โดยรอบทั้งในประเทศและประเทศเพื่อน บ้าน

ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษจำเป็นต้องเกิดจากการผสมผสานกัน 3 มิติ คือ

1. มิติทางกายภาพ แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

1.1 พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษในภาพรวมเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และ แผนงานสนับสนุนอื่นๆ

1.2 การพัฒนาเขตการลงทุน (เขตย่อย) ที่จะเป็นพื้นฐานการผลิตหลักของเขต เศรษฐกิจซึ่งผู้ประกอบการจะได้รับสิทธิประโยชน์และการอำนวยความสะดวกสูงสุดภายใต้ กฎหมายที่มีในปัจจุบัน

2. มิติด้านการปรับปรุงกฎหมายและนโยบายสนับสนุน แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

2.1 ปรับปรุงกฎระเบียบในประเทศ ปรับปรุงกฎระเบียบที่เกี่ยวกับการลงทุนให้ แตกต่างไปจากการส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่อื่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน มุ่งเน้นด้านการปรับปรุงสิทธิ ประโยชน์ทั้งด้านภาษีและไม่ใช่ภาษี การอำนวยความสะดวกแบบ One Stop Service การผ่อน ปรนใช้แรงงานต่างด้าว และการทำธุรกรรมเงินตราต่างประเทศ

2.2 นโยบายการส่งเสริมการลงทุนระหว่างประเทศ เปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อปรับปรุงด้านกฎระเบียบด้านการค้า การผ่านแดน การใช้แรงงานต่างด้าวให้เอื้อต่อการลงทุน

3. มิติด้านกลไกบริหารจัดการ แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

3.1 จัดตั้งคณะทำงานระดับชาติ เพื่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการศึกษารายละเอียดและผลักดันการพัฒนา ทั้งการกำหนดการปรับปรุงและการร่างกฎหมายใหม่ การควบคุมกลไกบริหารจัดการ และผลักดันการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.2 จัดตั้งองค์กรปกครองพิเศษ จัดตั้งองค์กรที่มีเอกภาพสามารถควบคุมการบริหารจัดการในลักษณะเบ็ดเสร็จในระดับพื้นที่ โดยมีอำนาจหน้าที่ งบประมาณ และบุคลากรของตนเอง

3.3 หน่วยงานบริหารจัดการเขตประกอบการย่อย องค์กรหลักที่จะเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่เขตประกอบการเพื่อควบคุมและกำกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบการ

เจษฎา สุวดี (2537) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง แนวทางการพัฒนาเมืองหนองคายเพื่อรองรับผลกระทบจากสะพานมิตรภาพ จากการศึกษาพบว่า ผลกระทบของสะพานมิตรภาพที่มีต่อเมืองหนองคายในระดับต่างๆ ทั้งในระดับเมืองและระดับภูมิภาคจะได้รับผลกระทบในทางตรงและทางอ้อมจากสะพานมิตรภาพเป็นอย่างมาก จากการศึกษาที่เมืองหนองคายมีบทบาทและหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในหลายระดับตั้งแต่ระดับเมืองจนกระทั่งถึงระดับนานาชาติ ส่งผลให้เมืองหนองคายเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างรวดเร็วตลอดเวลา โดยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาเมืองหนองคายเพื่อรองรับผลกระทบจากสะพานมิตรภาพภายใต้เงื่อนไขของเวลาและขีดจำกัดทางด้านข้อมูลเท่าที่จะมีหลักฐานยืนยันเพียงพอที่จะพิสูจน์ให้เห็นได้ในทางกายภาพว่าจะเกิดขึ้นกับเมืองหนองคายอย่างแน่นอนเท่านั้น ส่วนผลกระทบจากสะพานมิตรภาพที่จะเกิดขึ้นกับเมืองหนองคายแต่ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าจะเกิดขึ้น อย่างแน่นอนหรือไม่นั้นยังคงมีอยู่อีกมาก เช่น การเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว รูปแบบการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป เป็นต้น

จอมใจ สวรรค์ (2541) ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาสถานภาพและการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับอนุภาคที่เกี่ยวข้องและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาและส่งผลกระทบต่อศักยภาพของจังหวัดมุกดาหารและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งปัจจุบันจังหวัดมุกดาหารมีสถานเป็นเมืองชายแดนที่กำลังมี

การเติบโตและขยายตัวสูงเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคทั้งด้านกำลังคนและระบบเศรษฐกิจมีสาขาการผลิตที่มีความสามารถแข่งขันในระดับภาคและจังหวัด อีกทั้งยังมีบทบาทเป็นเมืองชายแดนที่มีความสำคัญเป็นเมืองเศรษฐกิจหน้าด่านของภูมิภาค ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารประกอบด้วย ความเหมาะสมด้านที่ตั้งที่เป็นจุดเชื่อมโยงได้หลายทิศทาง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานมีน้อย ที่ดินและค่าจ้างแรงงานมีราคาถูก มีบริการด้านไฟฟ้าและพลังงานที่สามารถให้บริการได้เพียงพอ แหล่งท่องเที่ยวมีศักยภาพในการพัฒนาได้หลายแห่ง และมีแนวโน้มการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูงเนื่องจากสามารถเชื่อมโยงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเวียดนาม ในอนาคตแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเมืองที่ขยายตัวตามไม่ทัน จึงเกิดปัญหาหลายประการที่สำคัญ คือ ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานที่จะมีมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากไม่สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองได้ การขยายปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ให้สามารถรองรับการเติบโตขยายตัวของเมือง พร้อมกับปรับปรุงโครงข่ายเมืองในอนาคตจึงเป็นข้อเสนอแนะที่จำเป็นต่อการวางแผนพัฒนาเมืองมุกดาหาร

ชำนาญ พินศรี (2541) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนชายแดนเมืองมุกดาหารเพื่อรองรับผลกระทบจากสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 ผลการศึกษาพบว่า สะพานมิตรภาพได้ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การค้า การบริการ การท่องเที่ยว การลงทุนภาคเอกชน และราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้น ด้านการเติบโตของเมืองมุกดาหาร พบว่า เมืองจะขยายออกไปตามถนนสายหลัก และทางทิศเหนือของตัวเมืองมุกดาหารสู่บริเวณที่ตั้งโครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการเติบโตของเมือง ได้แก่ สถานการณ์ความมั่นคงตามแนวชายแดนไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความได้เปรียบด้านที่ตั้งของเมืองมุกดาหาร ความแตกต่างและการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ การบริการทางสังคม ชนบทธรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรม ความคล้ายคลึงกันทางภาษา การนับถือศาสนาและชาติพันธุ์ นอกจากนี้ยังพบว่า เมืองมุกดาหารมีข้อจำกัดทางด้านกายภาพที่สำคัญ คือ ปัญหาตลิ่งพังบริเวณริมแม่น้ำโขง และพื้นที่ด้านทิศใต้กับทิศตะวันตกมีสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง จากผลการศึกษา ได้นำเสนอผังการขึ้นนำแนวทางการพัฒนาเมืองมุกดาหารและพื้นที่ต่อเนื่องเพื่อรองรับผลกระทบจากโครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 เสนอแนะการใช้ที่ดินเมืองมุกดาหารและชุมชนชายแดน และการวางแผนโครงข่ายคมนาคมและขนส่ง เพื่อรองรับทิศทางการขยายตัวของชุมชน

สัญญา พจนธารี (2542) ได้ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาเมืองชายแดนที่ห้วยโก๋น จังหวัดน่าน จากการศึกษาพบว่า ห้วยโก๋นเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความใกล้ชิดทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีบทบาทเป็นจุดเชื่อมโยง ทางด้านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน และจากการที่ ห้วยโก๋นเป็นพื้นที่ชายแดนที่อยู่ในโครงการพัฒนาเมืองชายแดนของรัฐบาลตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านและประตู การค้าของประเทศไทย จึงทำให้ห้วยโก๋นจะได้รับประโยชน์จากการเร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ในพื้นที่โดยการดึงดูดให้เอกชนเข้ามาลงทุนประกอบกิจการพื้นที่เป็นจำนวนมาก ถือเป็นสร้าง งานและโอกาสทางเศรษฐกิจอื่นๆ รวมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ชายแดนห้วยโก๋นยังมีข้อจำกัดในการพัฒนาด้านกายภาพ เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะภูมิ ประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนด้านเศรษฐกิจ พบว่ากำลัง ความสามารถของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนเชื่อมต่อกับ ห้วยโก๋นที่ยังมีค่อนข้างต่ำ ซึ่งจากผลการศึกษาได้มีการเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชายแดน โดยวางแผนให้พื้นที่ที่มีความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทั้งนี้เพื่อรองรับการพัฒนาใน บทบาทที่เป็นประตูการค้าที่สมบูรณ์ และส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชื่อมโยงกับเมืองหลวง พระบางของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ขณะเดียวกันยังต้องมีการพัฒนาโครงข่าย ชุมชนเมืองบริเวณใกล้เคียงเชื่อมโยงกับเครือข่ายของจังหวัดอย่างเป็นระบบ และให้ประชาชนใน พื้นที่สามารถปรับตัวเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของรัฐ เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา สูงสุด ดังนั้น แนวทางการพัฒนาจึงเป็นการวางผังพื้นที่บริเวณด่านและชุมชนไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเชื่อมโยงระหว่างด้านชายแดน ชุมชนที่จะเกิดขึ้นใหม่และชุมชนเดิมได้อย่าง มีประสิทธิภาพและเกิดความสมดุล ทั้งนี้ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ซึ่ง เป็นป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญของประเทศทั้งสอง

การพัฒนาศักยภาพพื้นที่จังหวัดมุกดาหารได้นำทฤษฎี แนวความคิด วิธีการวิเคราะห์ และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ และวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่ของจังหวัด มุกดาหารให้เพื่อการพัฒนาที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตเป็นไปอย่างทิศทางและสอดคล้องกับ สภาพพื้นที่ ยุทธศาสตร์การพัฒนา และนโยบายที่สนับสนุนความเจริญในพื้นที่